

ศึกษาพัฒนาการของตำนานอูรังธาตุนิทาน*
STUDY THE DEVELOPMENT OF THE LEGEND OF
THE ORANG-ELEMENT FABLE

พระครูศรีปริยัติการ

Phrakhrusripariyattikarn

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhonphanom Buddhist College, Thailand.

E-mail: vivo250462@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากำเนิด เนื้อหา และพัฒนาการของตำนานอูรังธาตุ การศึกษาพบว่า ตำนานอูรังธาตุนิทานเป็นวรรณกรรมบอกเล่าเรื่องราวของบุคคลและสถานที่ โดยมีแกนหลักของเรื่องคือการเสด็จมาบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้าในดินแดนล้านช้างและภาคอีสานของไทย บางส่วน พร้อมกับบอกเล่าเรื่องราวของผู้เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการพรรณนาถึงการกลับชาติมาเกิดของผู้มีบุญญาธิการ เพื่อให้บุคคลที่อยู่ในเรื่องมีความศรัทธา ตำนานอูรังธาตุนิทานมีลักษณะเป็นนิทานปรัมปรา โดยกล่าวถึงเรื่องเล่าที่น่าจะเกิดจากอิทธิพลของพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ที่กำลังรุ่งเรืองในอาณาจักรล้านนา แล้วขยายตัวเข้ามาสู่ล้านช้าง และมีเนื้อหากล่าวถึงกำเนิดพุทธศาสนาสาสนา ชื่อบ้าน นามเมือง และสถานที่ต่าง ๆ ตามเส้นทางที่เสด็จ เช่น หนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) พระพุทธบาทโพนฉั่น (โพนพิสัย) พระบาทเวินปลา เมืองโคตบอง (ท่าอุเทน) กปนคิริ (ภูคำพร้าว) พระธาตุอิงฮัง (แขวงสุวรรณเขต) เมืองศรีโคตรบูร (แขวงสะหวันเขต) เมืองมรุกขนคร (นครพนม) เมืองหนองหานหลวง (สกลนคร) ดอยแท่น (ภูเพ็ก) ภูเวียง (ภูพระบาท) ดอยนันทกั้งฮี้ (หลวงพระบาง) และชื่อบุคคลผู้เป็นเจ้าของผู้ปกครองต่าง ๆ เช่น พระยาศรีโคตรบูร เมืองศรีโคตรบูร พระยาสุเมตตธรรมวงศา เมืองมรุกขนคร พระยาสุวรรณภิงคาร เมืองหนองหานหลวง เป็นต้น ตำนานอูรังธาตุนิทานมีลักษณะวิวัฒนาการในสองด้านคือ ด้านเนื้อหาและด้านสถานที่ จึงเกิดมีสถานที่ต่าง ๆ ตามเนื้อหาอูรังธาตุนิทานกล่าวถึง และมีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวพุทธว่าเป็นเรื่องจริง เพราะมีสถานที่เป็นหลักฐานยืนยันชัดเจน

คำสำคัญ: พัฒนาการ, ตำนาน, อูรังธาตุนิทาน

*Received: 29 April 2021; Revised: 7 June 2021; Accepted: 21 August 2021

Abstract

The objective of this article was to study the origin, content and evolution in Relics of Lord Buddha legend's tales. The Relics of Lord Buddha legend was the literature story of people and places that the core of story was the Buddha's visiting to Lan Xang and some part of the Northeastern of Thailand. It was together with the story telling of those involved by using the narrative method to describe the rebirth of the benefactor so that the person in the holy matter. The Relics of Lord Buddha legend was characterized by mythical tales by mentioning stories that were likely to arise from the influence of Lanka Nikaya's Buddhism that was flourishing in the Lan Na. Then it expanded into Lan Xang and contained content about the origins of Buddhism, the city's name, and various places along His path such as; Nong Khan Thae Suea Nam (Vientiane), Phra Bhuddhabat Phon Chan (Phon Phisai), Phrabat Wen Pla in Cotabong City (Tha Uthen), Kapana Khiri (Pukampha), Phra That Ing Hang (Suwan Khet), Si Khotbun (Savannakhet), Marukhanakhon (Nakhon Phanom), Nong Harn Luang (Sakon Nakhon), Doi Thaen (Phu Pek), Phu Kuvian (Phu Phrabat), and Doi Nantha Kang Hee (Luang Prabang). It included the name of the person who owns various rulers such as; Phraya Sikotraboon of Sikotraboon City, Phraya Sumiddhammawongsa of Maruka Nakhon City, Phraya Suwanphingkarn of Nong Han Luang, etc. The legend of the Relics of Lord Buddha's Tales has evolved in two aspects; content and location. Therefore, there were different places according to the content of the story and influenced the Buddhist belief as true because there was a place as evidence to confirm clearly.

Keywords: The Development, Legend, Orangka Elemental Tales

บทนำ

ในบรรดาตำนานที่เล่าขานสืบต่อกันมา ที่ทรงอิทธิพลต่อประเพณีและความเชื่อยึดถือปฏิบัติสืบของกลุ่มชนในภาคอีสานมาจนถึงปัจจุบันนี้ ตำนานอุรังคราตุนิทานก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งได้รับการกล่าวอ้างถึงอยู่เสมอ และเป็นเสมือนหลักฐานการบันทึกที่ชัดเจนในเชิงเนื้อหาและสถานที่ยืนยันความมีอยู่ของเรื่องราวเหล่านั้น โดยเฉพาะอุรังคราตุนิทาน ได้มีเนื้อหาหลักคือการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในดินแดน

บริเวณแถบนี้ และได้บำเพ็ญพุทธกิจในสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งได้พบปะกับบุคคลที่เป็นเจ้าผู้ปกครองรัฐต่าง ๆ ในสมัยนั้น นอกจากนี้ ยังได้ทำนายหรือพยากรณ์ถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย ที่สำคัญการเสด็จมาครั้งนั้น ในตำนานอรัญคธาตุนิทานได้กล่าวถึงพระเถระที่ระบุชื่อคือ อานนท์และพระมหากัสสปะ ซึ่งทำหน้าที่ติดตามและรับซึ่งพุทธดำรัสต่าง ๆ ด้วย จนนำไปสู่การสร้างพระธาตุพนมอันเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา และเป็นที่สักการบูชาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงดังเช่นปัจจุบันในที่สุด

อรัญคธาตุนิทาน ถือว่าเป็นวรรณกรรมสองฝั่งโขงก็ได้ เพราะเป็นวรรณกรรมเก่าแก่ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและวรรณกรรมทั้งประเทศลาวและภาคอีสานของประเทศไทย อรัญคธาตุนิทาน เดิมจารึกด้วยอักษรธรรมอีสาน พิมพ์ครั้งแรก ใช้ชื่อว่า “อรัญคธาต” ฉบับความสังเขปต่อมากรมศิลปากรได้ชำระและเรียบเรียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2483 โดยใช้ชื่อว่า “อรัญคธาต (ตำนานพระธาตุพนม)” ในปี พ.ศ. 2504 สำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี ได้นำ “อรัญคธาต (ตำนานพระธาตุพนม) มาตีพิมพ์ลงในใบลานอีกครั้งด้วยอักษรไทยปัจจุบัน โดยชำระความออกเป็นสำนวนภาคอีสาน ใช้ชื่อว่า “อรัญคธาตเทศนา” จุดมุ่งหมายของการพิมพ์ครั้งนี้ เพื่อให้พระภิกษุนำไปเทศนาให้ญาติโยมฟังในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ต่อมาพระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมธาดา) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมและเจ้าคณะจังหวัดนครพนมในขณะนั้น ได้รวบรวมและชำระใหม่ โดยใช้ชื่อว่า “อรัญคนิทาน” มีการจัดพิมพ์มาแล้ว 6 จากนั้นไม่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่อีกเป็นเวลา 10 กว่าปี ต่อมาได้มีการจัดพิมพ์อีกครั้งเนื่องในงานฉลองอายุครบ 80 ปีของท่าน แต่การพิมพ์ครั้งนี้ได้มีการเพิ่มเติมเรื่องราวเกี่ยวกับองค์พระธาตุพนมพงลงมาเข้าไปด้วย โดยใช้ชื่อว่า “อรัญคนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร)” ในส่วนของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก็มีการจัดพิมพ์หนังสืออรัญคธาตเช่นกัน โดยปริวรรตจากอักษรธรรมเป็นอักษรลาวปัจจุบัน โดยใช้ชื่อว่า “นิทานอรัญคธาต ฉบับหลวงพระบาง” (สุรชัย ชินบุตร, 2559)

ลักษณะของตำนานอรัญคธาตุนิทาน

อรัญคธาตุนิทาน เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างพระธาตุพนมและพุทธสถานอื่น ๆ และเป็นตำนานการสร้างเมืองต่าง ๆ เช่น การสร้างเมืองเวียงจันทน์ โดยอาศัยเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในดินแดนแถบนี้เป็นแกนหลักของเรื่อง ซึ่งในตอนต้นเรื่องจะมีลักษณะเป็นตำนานหรือนิทาน มีเนื้อหากล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าจากวัดพระเชตุวัน และเสด็จลง ณ ริมหนองคันแทนเสื่อน้ำ (เมืองเวียงจันทน์) ประเทศลาว โดยพระองค์เสด็จมาพร้อมกับพุทธอุปัฏฐากนามว่าพระอานนท์ จากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงทำนายบุคคลและสถานที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏใน

เนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุ เช่น ทรงพยากรณ์ว่า พระยาศรีโคตรบูรณจะได้ไปเกิดเป็นพระยาที่เมืองร้อยเอ็ดประตู หลังจากสวรรคตแล้วจะได้มาเกิดเป็นพระยานามว่า สมิตตธรรมวงศา ผู้ซึ่งครองเมืองมรุกขนคร จะได้เป็นผู้สถาปนาพระอุรังคธาตุของพระองค์ ณ ภูเก้าพร้าว จากนั้นพระพุทธเจ้าก็ทรงเสด็จผ่านชุมชนเมืองต่าง ๆ ซึ่งแต่ละแห่งที่พระองค์เสด็จไปก็จะบำเพ็ญพุทธกิจต่าง ๆ และได้ประทับรอยพระพุทธบาทไว้ด้วย และในวาระสุดท้ายของการบำเพ็ญพุทธกิจตามตำนานอุรังคธาตุนิทาน พระองค์ได้ทรงเอาชนะพวกนาคก่อนแล้วจึงเสด็จกลับพระเชตวัน (สุรชัย ชินบุตร, 2559)

ความหมายของตำนานอุรังคธาตุนิทาน

เพื่อเป็นการปูทางไปสู่การสร้างความเข้าใจอย่างรอบด้าน ในการศึกษาเรื่องบทบาทของพระอานนท์และพระมหากัสสปะที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทาน จึงได้ทำการศึกษาความหมายของคำว่า ตำนานอุรังคธาตุนิทาน ซึ่งมี 2 คำอยู่รวมกัน คือคำว่า ตำนาน กับคำว่า อุรังคธาตุนิทาน โดยคำว่า ตำนาน หมายถึง “เรื่องเล่าขานที่มีมาแต่อดีต เปรียบได้เหมือนเครื่องมือที่ช่วยถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ รวมถึงประเพณีต่าง ๆ ของคนในยุคอดีต อาจเป็นเรื่องจริงหรือไม่ก็ได้ อาจมีหลักฐานหรือไม่ก็ได้” (กรมศิลปากร, 2537) และ ยังหมายถึง “เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางหลัง เรื่องราวมานานที่เล่ากันสืบ ๆ มา เช่น ตำนานพุทธเจดีย์สยาม” ทั้งนี้ ตำนานยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทหนึ่ง เดิมเป็นเพียงการจดจำบอกเล่าเรื่องราวที่เล่าขานสืบต่อกันมาในรูปแบบของ “ประวัติศาสตร์บอกเล่า” ต่อมาภายหลังจึงได้มีการจดบันทึกเรื่องราวของตำนานต่าง ๆ ขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ก่อให้เกิดประโยชน์ในการรับรู้เรื่องราวประวัติความเป็นมาของสังคมแต่ละท้องถิ่นหรือภูมิภาค อันนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจและเป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างกว้างขวางลึกซึ้งมากขึ้นโดยลำดับ ส่วนคำว่า อุรังคธาตุนิทานนั้น แยกออกเป็น 2 คำว่า นิทาน กับคำว่า อุรังคธาตุ มีความหมายดังนี้ คำว่า นิทาน หมายถึง เรื่องเล่าที่เล่าสืบต่อกันมา มุ่งให้เห็นความบันเทิงแทรกแนวคิด คติสอนใจ จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนไทยอย่างหนึ่ง อาจเรียกวานิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง นิทานชาวบ้าน เป็นต้น และคำว่า อุรังคธาตุ หมายถึง พระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระหรือกระดูกส่วนหน้าอกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้น ตำนานอุรังคธาตุนิทาน จึงหมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันถึงความเป็นมาซึ่งเกี่ยวกับพระอุรังคธาตุหรือกระดูกส่วนหัวอกของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นนิทานกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิ เสด็จประทับแรมและประทับรอยพระพุทธบาท ตลอดถึงพยากรณ์ตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ ตามลุ่มแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่งเป็นลำดับจนถึงคราวเสด็จกลับไปยังพระเชตวัน

ตามรอยอรัญคณิทาน ตำนานพุทธสถาน

ตำนานอรัญคณิทาน ได้กล่าวถึงการเสด็จจากพระเชตะวัน ประเทศอินเดีย มายังดินแดนสุวรรณภูมิของพระพุทธเจ้า ซึ่งในการเสด็จนั้น ทำให้เกิดพุทธสถาน ตำนานท้องถิ่นและชื่อเมือง ตลอดเส้นทาง สรุปได้ดังนี้

1) พุทธประเพณีอรัญคธาตุ

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ประเทศเชวัน เมื่อสาวตถิ หลังจากทรงทำสรีริกในตอนเช้าเรียบร้อยแล้ว ได้เสด็จเห็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าในอดีต 3 พระองค์คือ พระกุกสันธะ พระโกนาคมะ และพระกัสสปะ เคยเสด็จประทับที่ดินแดนสุวรรณภูมิ และมีรับสั่งว่าหลังปรินิพพานแล้ว ให้นำอรัญคธาตุไปประดิษฐาน ณ ดอยปณกสิริ ซึ่งอยู่ใกล้เมืองศรีโคตรบุรี จากนั้นพระองค์พร้อมกับพระอานนท์ได้เสด็จไปยังสุวรรณภูมิทางอากาศ

2) หนองคันแทเสื่อน้ำ

พระองค์ได้เสด็จลงที่ดอนก่อนเนา แล้วเสด็จไปยังหนองคันแทเสื่อน้ำ (สันนิษฐานว่า คือนครเวียงจันทน์) ณ ที่นั้น พระองค์ได้มีมติเห็นแล่นคำตัวหนึ่งที่โพนจิกเวียงจั่วได้ปากห้วยกู่คำ (โพนจิกเวียงจั่วอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลปะโค อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ส่วนห้วยกู่คำ สันนิษฐานว่า คือห้วยเวียงคุก) ทรงทำการแยมพระโอษฐ์ พระอานนท์ถาม จึงทรงทำนายชะตาเมืองล้านช้างในอนาคต

3) พระพุทธบาทโพนฉั่น โพนแพง

หลังจากพระองค์เสด็จจากหนองคันแทเสื่อน้ำ แล้วไปประทับที่โพนจิกเวียงจั่ว ณ ที่นั้นพระยาปภัการนาคเนรมิตเป็นตาผ้าขาวออกมารับบาตร แล้วอาราธนาพระองค์ไปยังภูหลวง (บริเวณประดิษฐานพระธาตุบังพวนในปัจจุบัน) แล้วถวายภัตตาหาร หลังทำภัตตกิจเช้าแล้ว เสด็จไปฉันภัตตาหารเพลที่ใกล้เวินหลอด ริมแม่น้ำโขง ต่อมาคนเรียกสถานที่นั้นว่า “เวินเพล” กลายมาเป็นโพนแพงในปัจจุบัน (อยู่ในเขตอำเภอโพนพิสัย) พร้อมเสด็จย่ำรอยพระบาทบนแผ่นศิลา ประทานแก่สุขหัตถินาค ได้แก่ “พระบาทโพนฉั่น” อยู่ฝั่งประเทศลาว มีงานนมัสการกลางเดือนยี่ทุกปี

4) พระบาทเวินปลา

จากนั้นทรงเสด็จไปยังเมืองโคตรบอง (อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม) ได้ประทับรอยพระบาทประทานแก่พญาปลาตัวหนึ่ง ซึ่งในอดีตชาติเคยเป็นภิกษุในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เคยเดินทางมาที่ลำนํ้านี้ และได้เด็ดใบไม้เพื่อมารองน้ำดื่ม แต่การเด็ดใบไม้นั้นเป็นอาบัติ และภิกษุนั้นผลอไม่ได้ปลงอาบัติกับภิกษุอื่น เมื่อใกล้มรณภาพได้ระลึกถึงภาพของการทำผิดพระวินัยนั้น จึงได้มา

เกิดเป็นปลาอาศัยอยู่ในลำน้ำนี้ เมื่อพบพระพุทธเจ้าจึงปรารถนาให้พระพุทธองค์ทรงประทับพระบาทไว้ ณ ที่แห่งนี้ เพื่อตนจักได้สักการบูชา พระองค์ทราบความปรารถนาของปลานั้น จึงได้ประทับรอยพระบาทไว้ที่แท่นหิน ณ ที่นั้น สถานที่นั้นจึงเรียกว่า “พระบาทเวินปลา”

5) กปณคิริ (ภูกำพร้า)

วันต่อมา พระองค์ได้เสด็จไปประทับ ณ ดอยกปณคิริ (ภูกำพร้า) ปัจจุบันคือบริเวณวัดพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

6) พระธาตุอิงฮัง

รุ่งเช้าได้ไปยังแม่น้ำเพื่อชำระล้างพระบาท จากนั้นได้ทรงบาตรมุ่งหน้าไปยังต้นฮังต้นหนึ่ง ประทับอิงอยู่ใต้ต้นฮังนั้น (ต้นสาละ) อยู่ใต้ปากเซ (น้ำเซบั้งไฟ อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ตรงข้ามพระธาตุพนม) ทรงทอดพระเนตรเมืองศรีโคตบูร เพื่อจะเสด็จเข้าไปบิณฑบาต เจ้าเมืองศรีโคตบูรทราบข่าว จึงได้อาราธนาเข้าไปรับบาตรในพระราชฐาน จากนั้นเสด็จกลับพักใต้ต้นฮังอีก เจ้าเมืองศรีโคตบูรอุ้มบาตรตามถวาย ครั้นพระพุทธองค์ทรงลาพญาเมืองแล้ว เสด็จมาสู่ภูกำพร้าทางอากาศ ที่ต้นฮังนั้น ต่อมาพญาสุมิตรธรรมวงศา เมืองมรุกขนคร ได้สร้างพระเจดีย์ครอบเรียกว่า “ธาตุอิงฮัง” สืบมาจนบัดนี้ อยู่ห่างเมืองสุวรรณเขตประเทศลาว 14 กิโลเมตร มีงานนมัสการพระธาตุอิงฮังในเดือนอ้ายเพ็ญทุกปี

7) เมืองศรีโคตบูร

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับภูกำพร้าแล้ว ได้ตรัสกับพระอินทร์ว่า สาเหตุที่พระองค์เสด็จมาที่ภูกำพร้านี้ เนื่องจากพระพุทธเจ้า 3 พระองค์ที่เสด็จปรินิพพานไปแล้วนั้นเคยเสด็จมาที่นี่ และพระอรหันต์ได้นำพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าทั้ง 3 พระองค์มาประดิษฐานไว้ ณ ภูกำพร้านี้ เพื่อให้เทพยดาและชาวเมืองทั้งหลายได้สักการบูชา ซึ่งเป็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าที่ทำสืบ ๆ กันมาได้ขาด จากนั้นพระอินทร์ได้ทูลขอตั้งชื่อเมือง ตามพระนามของพระพุทธเจ้าว่า “โคตโม” เพื่อเป็นศรีสวัสดิ์แก่พระยาศรีโคตรบูรว่า “ศรีโคตโม” เมืองศรีโคตรบูรปัจจุบันอยู่บริเวณบ้านหนองเรือทอง เมืองไชบุรี แขวงสุวรรณเขต ประเทศลาว

8) เมืองมรุกขนคร

พระพุทธเจ้าได้ตรัสพยากรณ์แก่พระอานนท์ว่า พระเจ้าศรีโคตรบูรนี้ ในอนาคตจักไปเกิดในเมืองสาเกตนคร (จังหวัดร้อยเอ็ด) จักมีนามว่า “สุริยกุมาร” ส่วนเมืองศรีโคตรบูรจะย้ายไปตั้งเมืองใหม่ที่ป่าไม้รวก มีนามว่า “เมืองมรุกขนคร” เมื่อตถาคตปรินิพพานไปแล้ว สุริยกุมารจักเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งสาเกตนคร และพระพุทธศาสนาจักเจริญรุ่งเรือง เมื่อสุริยกุมารจุติไป จักได้เกิดเป็นพระยาสุมิตรธรรมวงศา และได้กลับมาครองมรุกขนครอีกครั้ง พระยาสุมิตรธรรมวงศานี้ จักเป็นผู้สถาปนาอุรังคธาตุของตถาคตไว้ ณ ภูกำพร้านี้ (เมืองมรุกขนคร อยู่เหนืออำเภอธาตุพนมขึ้นไปประมาณ 9 กิโลเมตร มี

ศูนย์กลางอยู่บริเวณบ้านดอนนางหงส์ท่า อำเภอรอดุพนม จังหวัดนครพนม ปัจจุบันยังมีซากปรักหักพังของเมืองและวัดให้ปรากฏเห็นอยู่)

9) เมืองหนองหานหลวง

หลังจากตรัสพยากรณ์แล้ว ได้เสด็จไปยังเมืองหนองหานหลวง (จังหวัดสกลนคร) ระหว่างทางได้ผ่านแม่น้ำสายหนึ่ง มีนาควัวหนึ่งอาศัยอยู่ ชื่อว่า “โธทนาค” ได้ทรงแสดงธรรมแก่นาคนั้นให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ แม่น้ำที่นาควัวอาศัยอยู่นั้น ต่อมาเรียกกันว่า “แม่น้ำพุง”

เมื่อเสด็จถึงเมืองหนองหานหลวง พระยาสุวรรณภิงคารได้ทูลอาราธนาเข้าไปฉันทิหอปราสาท หลังจากเสร็จกิจแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงประทับรอยพระบาท ณ ที่แห่งนั้น พร้อมทั้งแสดงพระธรรมเทศนาโปรด หลังจากทีพระยาสุวรรณภิงคารได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว เกิดความศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้า จึงได้ถอดมงกุฎออกบูชารอยพระบาท ต่อมาได้ทรงสร้างอุโมงค์หินปิดรอยพระบาทพร้อมมงกุฎไว้ กาลต่อมาจึงได้ชื่อว่า “พระธาตุเชิงชุม” (ที่ได้ชื่อว่าพระธาตุเชิงชุม เพราะเป็นที่ประชุมรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมะ พระกัสสปะ และพระโคตมมะ)

10) ดอยแท่น

หลังจากทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่พระยาสุวรรณภิงคารแล้ว พระองค์ได้เสด็จขึ้นดอยลูกหนึ่ง (ภูเทือก อำเภอพนมณานิคม จังหวัดสกลนคร) เมื่อขึ้นไปยอดดอยนั้นแล้วสามารถมองเห็นหนองหานหลวง หนองหานน้อย เมืองศรีโคตบูร และภูเก้าพร้าวได้ พระยาสุวรรณภิงคารได้มอบทองคำหนัก 300,000 ชั่งทอง แก่ผู้สามารถสร้างท่อนมุกให้เสร็จโดยพลันได้ เสร็จแล้วให้พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นสู่แท่น พระองค์ทรงระลึกถึงพระมหากัสสปะเพื่อให้เข้ามาเฝ้า เมื่อพระมหากัสสปะทราบด้วยอำนาจจิต จึงได้เดินทางเข้ามาเฝ้า พระองค์ได้ตรัสแก่พระมหากัสสปะว่า เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ขอจงนำอัฐิธาตุของตถาคตไปประดิษฐานไว้ที่กปนคี่รึนั้น

11) ภูฏเวียน

จากนั้นพระองค์ได้เสด็จประทับที่ภูฏเวียน (ภูพระบาท ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เพราะบนภูพระบาทมีพระธาตุพุทธบาทบัวบกประดิษฐานอยู่) พระองค์ได้ปราบภิรมย์ของนาคทั้งหลาย มีสุวรรณนาค เป็นต้น ให้ตั้งอยู่ในพระรัตนตรัย

12) เสด็จประทับดอยนันทกัณธี

ทรงเสด็จไปยังดอยนันทกัณธี ซึ่งเป็นที่อยู่ของนางนันทกัณธีมาก่อน พระยาครีส์ตนาถ ซึ่งมีหัว 7 หัว ได้ทูลขอให้พระองค์ประทับรอยพระบาทไว้ที่ดอยนันทกัณธี (เมืองหลวงพระบาง) และพยากรณ์ว่า เมืองที่หนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) ในภายหลังจะเสื่อมสูญไป และมีพญาตนหนึ่ง (ฟ้าจุ่ม-กษัตริย์ลาวล้านช้าง) มาทำนุบำรุงพุทธศาสนาในที่เมืองหลวงพระบาง เมื่อภายหลังเมืองนี้เสื่อมลง พุทธศาสนาจะ

กลับไปรุ่งเรืองที่เมืองเวียงจันทน์สืบต่อไป จากนั้น ได้ประทับรอยพระบาทไว้ที่แผ่นดิน ซึ่งจมอยู่กลางแม่น้ำโขงซ้ายของดอนนันทันนั้น คนทั้งหลายไม่สามารถมองเห็นได้ จากนั้นพระองค์ได้เสด็จกลับพระเชตะวัน (พระพนมเจติยานุรักษ์, 2496)

จะเห็นได้ว่า ตำนานอุรังคธาตุแสดงให้เห็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของกลุ่มน้ำโขงหลายประการ เช่น ตำแหน่งที่ตั้งและอาณาบริเวณของเมืองหรือรัฐโบราณ รวมทั้งกล่าวถึงลักษณะภูมิสัณฐานของพื้นที่ทางกายภาพในแถบกลุ่มน้ำโขง ที่สอดคล้องกับ “ชื่อบ้านนามเมือง” (สพสันต์ เพชรคำ, 2554) ตามที่กล่าวมา

คุณค่าและคุณลักษณะของตำนานอุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม)

ตำนานอุรังคธาตุนิทาน เป็นตำนานหรือวรรณกรรมที่สะท้อนภาพที่บอกเล่าประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่าด้านมรดกความทรงจำร่วมของคนในอดีต ความสัมพันธ์ของผู้คน บ้านเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมทั้งด้านประวัติศาสตร์ ยังเป็นผลดีต่อผู้ศึกษาและผู้มีความสนใจด้วย เพราะทำให้ทราบถึงเรื่องราวตามตำนานที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกสงฆ์และเจ้าผู้ครองนครได้ดำเนินหน้าที่ในสมัยนั้น

ตำนานอุรังคธาตุนิทาน เป็นตำนานที่เกิดขึ้นและมีพัฒนาการที่ยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน คุณค่าของตำนานทำให้สามารถรักษาพระพุทธศาสนา และสืบทอดแนวคิดความเชื่อ รวมทั้งแนวทางการปฏิบัติต่อพระธาตุของบุคคลในแถบกลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะเรื่องข้าโอกาสพระธาตุพนม อันเป็นการทำหน้าที่ชาวพุทธได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ คุณค่าของตำนานยังให้ความอบอุ่นใจที่ดีต่อชาวพุทธ เมื่อได้ทราบและน้อมรำลึกถึงสภาพและเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยการจินตนาการตามตำนาน ทำให้เกิดความสุขใจเหมือนกับได้อยู่ใกล้พระพุทธ พระธรรม และพระอริยสงฆ์ในยามนั้น

ในด้านคุณลักษณะของตำนานอุรังคธาตุนิทาน จัดเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นทางพระพุทธศาสนาที่ปรับเปลี่ยนมาจากเรื่องเล่าสืบมาหลายชั่วอายุคน มาเป็นลายลักษณ์อักษรและมีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มในที่สุด โดยใช้ชื่อว่า อุรังคธาตุนิทาน และชื่ออื่น ๆ ดังกล่าวแล้ว เมื่อกล่าวถึงคุณลักษณะของตำนานโดยแยกเนื้อหาออกไป ทำให้เห็นถึงพัฒนาการของตำนาน ที่เริ่มต้นจากเรื่องราวที่มีการบอกเล่าแบบมุขปาฐะตามความเชื่อและความเข้าใจของแต่ละสำนักในสมัยนั้น จนพัฒนามาเป็นการจารหรือจารึกลงในใบลานแบบคัดลอกเนื้อหาทั้งฉบับ ซึ่งการคัดลอกเนื้อหาดังกล่าว มีอิทธิพลต่อการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มโดยกระทรวงศึกษาธิการในยุคต่อมา

ในส่วนคุณลักษณะเชิงเนื้อหา ตำนานอุรังคธาตุนิทานมีเนื้อหาบอกเล่าเรื่องราวของการปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำในท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมืองในสมัยนั้น เช่น การปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำฝ่ายศาสนาคือองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และการปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำรัฐต่าง ๆ ที่

ดูแลและอุปถัมภ์พระพุทธเจ้า อันเป็นการทำหน้าที่ตัวอย่างของชาวพุทธ จนทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นและปฏิบัติตามโดยการเป็นประชากรที่ดีในที่สุด และแม้กระทั่งในยุคหลังของพุทธปรินิพพาน เนื้อหาในตำนานอรัญคธาตุนิทาน ยังได้กล่าวถึงสถานที่ประดิษฐานพระอรัญคธาตุคือภูกำพร้าว และการสร้างพระธาตุพนมในยุคแรก ตามพระพุทธบัญชาที่ตรัสสั่งพระมหากัสสปะก่อนที่จะปรินิพพานด้วย โดยเนื้อหาตำนานกล่าวถึงการทำหน้าที่ตามบทบาทของผู้นำแต่ละฝ่าย ทั้งผู้นำในรัฐหรือฝ่ายบ้านเมืองที่มีส่วนอุปถัมภ์บำรุง และผู้นำฝ่ายศาสนาหรือพระสงฆ์ซึ่งเป็นแกนหลักของเรื่อง จนภาระงานการทำหน้าที่ต่าง ๆ ที่ตนเองมีส่วนรับผิดชอบสำเร็จเสร็จลงด้วยดีทุกประการ นอกจากนี้ เนื้อหาในตำนานยังได้กล่าวถึงผู้มีส่วนร่วมในการสร้างและอุปฐากรักษาศรัทธาของพระธาตุพนมที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วย เช่น พระอินทร์ เทวดา นาค เทพารักษ์ และยักษ์ เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้ที่กล่าวมาทั้งหมด ล้วนแต่มีอิทธิพลต่อการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมในสมัยต่อมาด้วย

ต้นกำเนิดของตำนานอรัญคธาตุนิทาน

เพื่อความเข้าใจในเชิงพัฒนาการของตำนานอรัญคธาตุ ที่นอกเหนือไปจากที่ได้กล่าวมาแล้วในส่วนที่ว่าด้วยคุณค่าและคุณลักษณะของตำนานอรัญคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุพนม) ซึ่งตำนานมีลักษณะเป็นงานเขียนที่มีเนื้อหาบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ย้อนหลังไปในอดีตที่ไกลมากแล้ว ในระยะต่อมา มีการนำเอาเรื่องราวทางพระพุทธศาสนามาเป็นแกนกลางสำคัญในการเขียนหรือเล่าเรื่อง โดยสอดแทรกเรื่องราวพุทธประวัติ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดจนคำสอนต่าง ๆ ไว้ในเนื้อเรื่องคล้าย ๆ กับวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในศรีลังกา โดยตำนานประเภทนี้พบมากในงานเขียนของล้านนา ซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 เป็นระยะที่พุทธศาสนาลังกาวงศ์ในล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองมาก ล้านนานั้นเอง ซึ่งงานเขียนจำนวนมากเขียนขึ้นโดยพระสงฆ์ที่เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกา ดังนั้น เรื่องราวของตำนานต่าง ๆ จึงมักปรากฏอิทธิพลจากการเผยแพร่แนวคิดเรื่องพุทธศาสนาหลักลังกาวงศ์เป็นสำคัญ เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ ที่แต่งโดยพระรัตนปัญญา และจามเทวีวงศ์ ซึ่งเป็นผลงานของพระโพธิรังสี เป็นต้น นอกจากนี้ ในส่วนของดินแดนอื่นที่ได้รับอิทธิพลจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ เช่น สุโขทัย อโยธยา ก็ปรากฏงานเขียนที่มีลักษณะเช่นเดียวกันกับตำนาน แต่ไม่ได้ตั้งชื่อว่า “ตำนาน” แต่เรียกอย่างอื่นแทน เช่น พงศาวดารเหนือ เป็นต้น

ในส่วนของตำนานอรัญคธาตุนิทานนั้น จากเดิมที่เค้าโครงเกิดจากเรื่องเล่าแบบมุขปาฐะ โดยนักปราชญ์ในท้องถิ่นโดยเฉพาะในแถบภาคอีสาน และต่อมาถูกบันทึกด้วยอักษรธรรมและพบอยู่ในวัดต่าง ๆ ในแถบภาคอีสานของประเทศไทย และบางส่วนของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตย

ประชาชนลาว โดยเฉพาะบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำมูล และลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ธวัช ปุณโณทก, 2542) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการคมนาคมติดต่อของผู้คนในสมัยก่อนนั้น ใช้ลำแม่น้ำโขงและลุ่มน้ำต่าง ๆ เป็นหลัก

ในหนังสืออรรถาธิขันธ์นิทานแม้จะไม่ได้กล่าวถึงชื่อผู้แต่งไว้ แต่จะมีการกล่าวถึงผู้เรียบเรียงและสันนิษฐานว่า น่าจะมีการเรียบเรียงขึ้นในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์พระองค์หนึ่งแห่งอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งพระพุทธรูปปางลีลาเจดีย์รุ่งเรือง โดยเริ่มต้นในสมัยพระเจ้าวิสุทธราชเรื่อยมาจนถึงสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชและสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งมีหลักฐานในตำนานอรรถาธิขันธ์นิทานตอนหนึ่งว่า พระเจ้าโพธิสาลราชได้มานมัสการและบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมด้วย และเมื่อแล้วเสร็จก่อนเสด็จกลับ พระองค์ได้ทรงถวายข้าโอกาสไว้เพื่อดูแลพระธาตุพนมจำนวน 3,000 คน และน่าจะเรียบเรียงขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวงศา โดย พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ให้เหตุผลว่า เนื่องจากนิทานอรรถาธิขันธ์ได้ปรากฏชื่อของพระเจ้าสุริยวงศาเกือบทุกตอน โดยมีการกล่าวถึงการกลับชาติไปเกิดของพระเจ้าสุริยวงศาหลายชาติ เพื่อจะได้ทำนุบำรุงองค์พระธาตุพนม และอีกเหตุผลหนึ่ง คือในปีที่พระเจ้าสุริยวงศาครองราชย์ในปี พ.ศ. 2176 ได้ครองราชย์ควบรวมกับปี พ.ศ. 2181 ซึ่งตรงกับปีจุลศักราช 1,000 ซึ่งตามความเชื่อของชาวพุทธเชื่อว่า ปีจุลศักราช 1,000 เป็นปีที่บ้านเมืองจะเกิดภัยพิบัติ เกิดเหตุข้าวยากหมากแพง บ้านเมืองจะลุกเป็นไฟ จึงเปลี่ยนใหม่เป็นภาษาบาลีว่า “ปุณณสหัสสวตฺติมงคล สังกราช” แปลว่า ศักราชล้วนพันอันเป็นอุดมมงคลศักราช (พจนีย์ เพ็งเปลี่ยน, 2553) ซึ่งศักราชดังกล่าว ตรงกับสมัยพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา จนต้องทำพิธีลบศักราชเพื่อความเป็นสิริมงคลให้กับรัชสมัยของพระองค์ เช่นเดียวกันกับสมัยพระเจ้าสุริยวงศา เมื่อทำพิธีเปลี่ยนศักราชใหม่แล้วได้ทำพิธีราชาภิเษก และนอกจากนี้ ยังให้ข้าราชการบริพารแต่งหนังสือเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองด้วยเช่นกัน ในส่วนของผู้เรียบเรียงนิทานอรรถาธิขันธ์ได้กล่าวถึงพระยาศรีไชยชมพู่ เป็นผู้รวบรวมนิทานอรรถาธิขันธ์ เพื่อให้เรื่องราวและลำดับเหตุการณ์ของเรื่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังได้ปรากฏชื่อของอาญาเจ้าอุปราชาเป็นผู้คัดลอกนิทานอรรถาธิขันธ์อีกครั้ง ซึ่งเชื่อว่าภายหลังของพระยาศรีไชยชมพู่ ต้นฉบับได้เกิดการชำรุดจึงมีการคัดลอกใหม่อีกครั้ง โดยปรากฏชื่อของอาญาเจ้าอุปราชาข้างต้นในตอนท้ายของเนื้อเรื่องนิทานอรรถาธิขันธ์ด้วย (สุรัชย์ ชินบุตรและคณะ, 2559) ทำให้เชื่อได้ว่า อรรถาธิขันธ์นิทานเรียบเรียงขึ้นในปี พ.ศ. 2176-2181 โดยพระยาศรีไชยชมพู่ ข้าราชการสำนักพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เพื่อเฉลิมฉลองการขึ้นครองราชย์ในปี จ.ศ.1,000 ซึ่งในทางพุทธศาสนาเชื่อว่า เป็นปีที่จะเกิดความวุ่นวายหรือเกิดภัยพิบัติ เมื่อเรื่องราวของนิทานได้แพร่กระจายออกไป และได้รับความนิยมจากชาวบ้านตามแถบลุ่มแม่น้ำโขง ภายหลังต้นฉบับได้ชำรุดจึงมีการคัดลอกใหม่ในปี พ.ศ. 2404 โดยอาญาเจ้าอุปราชา ซึ่งผู้รู้ได้สันนิษฐานว่า

น่าจะเป็นผู้คัดลอกด้วยตนเองหรือเป็นผู้ออกทุนทรัพย์ในการคัดลอกหรือให้อาลักษณ์คัดลอก (อุดร จันทวัน, 2547)

นอกจากนี้ ในประเพณีของล้านนาและล้านช้างมักจะมีการคัดลอกนิทานต่าง ๆ ถวายให้กับวัด โดยเฉพาะหนังสือผูกซึ่งเชื่อว่าผู้ถวายจะได้านิสงส์ ส่วนใหญ่แล้วหนังสือที่คัดลอกถวายวัดจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับทางพุทธศาสนา ซึ่งในสิบสองปันน่ายังมีอยู่แต่เรียกชื่อว่า “พิธิตาธรรม” ส่วนในล้านช้างอาขญาเจ้าอุปราชอาจจะให้อาลักษณ์คัดลอกนิทานอุรังคธาตุ จากนั้นก็นำไปถวายกับวัดต่าง ๆ เพื่อให้พระได้เทศนาให้กับญาติโยมฟังในโอกาสวันสำคัญทางพุทธศาสนา โดยวัตถุประสงค์ที่สำคัญของการแตงนิทานอุรังคธาตุ คือเพื่อเป็นการยอพระเกียรติพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช และเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองเนื่องในพระราชวโรกาสที่เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรลาวล้านช้างด้วย (ธวัช ปุณโณทก, 2542) โดยสันนิษฐานว่า แต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. 2176-2181) โดยพระยาศรีไชยชมพูเป็นผู้เรียบเรียง และต่อมาอาขญาเจ้าอุปราชได้รวบรวมขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยเป็นเรื่องเก่าที่ได้มาจากเมืองอินทปัตถของขอม อุรังคธาตุนิทานเป็นตำนานหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชนที่อยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง โดยเนื้อหาแบ่งออกได้ เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทนิทานปรัมปรา โดยมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ (1) ส่วนที่เป็นอุรังคธาตุนิทาน อันเป็นตำนานเดิมของพระธาตุพนม (2) บาทลักษณะนิทาน เป็นนิทานปรัมปราที่เกี่ยวข้องกับสถานที่สำคัญ ๆ ทางพุทธศาสนา และ (3) ศาสนนิทาน อันเป็นตำนานของการสร้างเมืองเวียงจันทน์ และเมืองสาเกตุนคร ได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบัน และนอกจากนี้ อุรังคธาตุนิทานยังเป็นประเภทประวัติความเป็นมาของบุคคลสำคัญของลาวล้านช้างอีกด้วย

วิวัฒนาการของตำนานอุรังคธาตุ

วิวัฒนาการของตำนานอุรังคธาตุนิทาน ที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาจากเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถแบ่งเนื้อหาด้ำนวิวัฒนาการของตำนานอุรังคธาตุออกเป็น 2 ประเภท คือ วิวัฒนาการเชิงเนื้อหาของตำนานพระธาตุพนม และวิวัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดแต่ละด้ำน ดังนี้

ก. วิวัฒนาการเชิงเนื้อหา ตามตำนานพระธาตุพนมในช่วงแรก จะเริ่มมาจากสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอานนท์เสด็จมายังภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และได้ทำนายนถึงการเกิดเมืองซึ่งจะเป็นชุมชนที่ค้าชูพระพุทธรศาสนา และได้พยากรณ์ถึงการกลับชาติมาเกิดของพญาศรีโคตรบูร ซึ่งเป็นผู้อัญเชิญพระพุทธเจ้าไปรับบิณฑบาตในเมืองของตน เสร็จแล้วเดินถือบาตรมาส่งพระพุทธเจ้าถึงบริเวณภู

กำพำร้ำ ด้วยผลบุญอันนี้ เมื่อพญาศรีโคตรบูรกลับชาติมาเกิดเป็นพญาสุมิตตธรรมวงศา เจ้าเมืองมรุกขนคร ก็มีโอกาศเป็นผู้สถาปนาพระอรรังครธาตุ ณ ภูกำพำร้ำ (Charoen supakul, Anuwit, 1998)

ในกาลต่อมาหลังจากพระพุทเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ประมาณในปี พ.ศ. 8 พระมหากัสสปะพร้อมทั้งพระอรหันต์ 500 องค์ ได้อัญเชิญพระอรรังครธาตุมาจากอินเดีย มายังบริเวณภูกำพำร้ำตามคำสั่งที่พระพุทเจ้าทรงตรัสสั่งพระมหากัสสปะไว้ และเมื่อมาถึงได้มีท้าวพญาทั้ง 5 แคว้นในภูมิภาคนั้น มาร่วมสร้างอุปมุงเพื่อประดิษฐานพระอรรังครธาตุ โดยก่อกำแพงองค์ละด้านในทิศที่แคว้นของตนอยู่ ดังนี้

- (1) พญาจุลณีพรหมทัต ผู้ครองแคว้นหลวงพระบางสิบสองจุไทย ก่อทางทิศตะวันออก
- (2) พญาคำแดง ผู้ครองแคว้นหนองหานน้อย ก่อด้านทิศตะวันตก
- (3) พระยานันทเสน ผู้ครองแคว้นศรีโคตรบูร ก่อด้านทิศเหนือ
- (4) พญาอินทปัฐนคร ผู้ครองแคว้นเขมรโบราณ ก่อทางด้านทิศใต้

การก่อสร้างได้ใช้อิฐดิบก่อเป็นผนังทั้ง 4 ด้าน กว้างด้านละ 2 วา สูง 1 วา และก่อยอดรูปฝ่าชีสูง 1 วา ส่วนผนังของอุปมุงนั้น เปิดประตูไว้ทุกด้านแล้ว จึงนำเอาไม้พีน คือ ไม้คันธรส ชมพู นิโครธ และไม้รังมาใส่ทุกประตูแล้วเผานานเป็นเวลา 3 วัน 3 คืนจึงแล้วเสร็จ ต่อจากนั้นพญาทั้ง 5 ก็บริจาคของมีค่าจำนวนมากบรรจุไว้ในอุปมุงเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และได้นำหลักหินที่นำมาจากอินเดียและลังกามาปักไว้ที่มุมทั้ง 4 มุมทิศ ทั้งยังสร้างรูปอัจมุขี (สัตว์ประหลาด) มาปักไว้ที่มุมทิศตะวันออกด้านทิศเหนือและทิศใต้อีกด้วย และได้สร้างรูปม้าพลาหกไว้โดยหันหน้าไปทางทิศเหนือ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่าพระอรรังครธาตุได้เสด็จมาทางนั้น และพระพุทศาสนาจะเจริญจากเหนือลงใต้ และเนื้อความในตำนานอรรังครธาตุได้เริ่มต้นอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ.500 ในลักษณะของการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้นมาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีการสร้างพระธาตุเจดีย์โดยคนท้องถิ่นขึ้นมาเองบ้างแล้ว อย่างไรก็ตามประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งก็สืบเนื่องกันมาตามพุทธพยากรณ์ ในขณะเดียวกันอีกส่วนหนึ่งก็เป็นผลสืบเนื่องจากการเข้าสืบศาสนาของพระมหากัสสปะ ในช่วงนี้เมืองคันทะเสือน้ำ (เมืองเวียงจันทน์ในปัจจุบัน) และมรุกขนครก็เกิดขึ้นตามพุทธทำนายแล้ว ซึ่งเป็นชุมชนที่รองรับเงื่อนไขการสถาปนาพระธาตุพนมต่อไป

ข. วิวัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในช่วงที่สองนี้ถือเป็นประวัติศาสตร์ขององค์พระธาตุพนมที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะองค์พระธาตุพนมและวัดพระธาตุพนม โดยได้เริ่มในสมัยล้านช้างตั้งแต่สมัยพระเจ้าโพธิสาราช แห่งเมืองหลวงพระบาง (พ.ศ. 2073-2103) ได้เสด็จมาและสร้างหอพระแก้วในบริเวณวัด ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างวัดพระธาตุพนมขึ้นเป็นครั้งแรกด้วย ต่อมาสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.2101-2114) แห่งเวียงจันทน์ได้เสด็จมานมัสการพระธาตุ และได้วางระเบียบปฏิบัติให้กับข้าโอกาสวัดในชุมชนธาตุพนมด้วย (พระเทพรัตนโมลี, 2537) ในปี พ.ศ.2157 เจ้าเมืองศรีโคตรบูร ได้มาปฏิสังขรณ์และได้มาสร้างถาวรวัตถุในบริเวณลานประทักษิณ เช่น กำแพงแก้ว ชุ่มประตูต่าง ๆ หอบูชา

ข้าพระพุทธเจ้าและพระวิหาร ต่อมาในปี พ.ศ. 2236-2245 เจ้าราชครูโพนสะเม็ก ได้นำคนจากนครหลวงเวียงจันทน์ จำนวน 3,000 คนมาปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม โดยการเปลี่ยนยอดเป็นทรงลุ่มแบบเจดีย์ลาวทั่วไป พร้อมบรรจุของมีค่าไว้บริเวณฐานยอดเพิ่มเติมด้วย

ระหว่างปี พ.ศ. 2355-2356 ซึ่งตรงกับรัชสมัย ร.1 เจ้าอนุวงศ์ผู้ครองนครเวียงจันทน์ได้ร่วมมือกับเจ้าเมืองนครพนมและมุกดาหาร ได้ทำการปฏิสังขรณ์ทั้งบริเวณวัด จนถึง พ.ศ. 2369-2371 เกิดสงครามระหว่างล้านช้างกับกรุงเทพฯ ทำให้ชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงระส่ำระสาย ชุมชนวัดพระธาตุพนมก็ได้นิหยาบไปเป็นจำนวนมาก ทำให้วัดพระธาตุพนมทรุดโทรมลงและหอพระแก้วก็ได้พังทลายลงในปี พ.ศ. 2403

ในปลายรัชสมัย ร.5 (พ.ศ. 2411-2453) พระครูวิโรจน์รัตโนบลได้เดินทางจากจังหวัดอุบล เพื่อทำการบูรณะองค์พระธาตุพนมในครั้งแรก และครั้งที่สองเมื่อปี พ.ศ. 2449 ได้กลับมาสร้างซุ้มประตูหน้าวัดเพิ่มเติม ในปลายปีนั้นเองสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้เสด็จมาพักแรมบริเวณวัด ในระหว่างการตรวจราชการภาคอีสาน ได้สร้างองค์ระฆังถวายพระธาตุพนม 2 ลูก ทั้งยังให้ย้ายที่ว่าการอำเภอจากเมืองเรณู มาตั้งไว้ที่วัดพระธาตุพนมใน ร.ศ. 126 หรือ พ.ศ. 2451

ในปี พ.ศ. 2483-2484 กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะองค์พระธาตุพนม โดยการต่อยอดครอบยอดเดิมขึ้นไปอีก 10 เมตร เพื่อให้มองเห็นได้ชัดเจนจากฝั่งลาว และในปี พ.ศ. 2497 ได้ยกยอดฉัตรทองคำสูง 5.50 เมตรให้แก่องค์พระธาตุพนม โดยในปี พ.ศ. 2493 ทางกรมศิลปากรได้ยกฐานะวัดพระธาตุพนมขึ้นเป็นวัดพระอารามหลวงชั้นเอกชนิด วรมหาวิหาร จนในปี พ.ศ. 2518 องค์พระธาตุพนมได้พังทลายลง และได้ก่อสร้างขึ้นใหม่จนเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2522 โดยคงรูปแบบเดิมไว้มากที่สุดจนถึงปัจจุบัน (พระมหาสม สุมนโน, 2522)

สรุป

จากตำนานอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมจนมาถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความสำคัญและประวัติศาสตร์อันยาวนานขององค์พระธาตุพนม ซึ่งในที่นี่ได้กล่าวเพียงโดยย่อเท่านั้น ซึ่งในตำนานอุรังคธาตุนอกจากจะบอกถึงเรื่องเล่าตามความเชื่อแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงสภาพบ้านเรือนในอดีตตั้งแต่การตั้งรากฐาน รูปแบบทางสังคมวัฒนธรรมของชนชาติแถบภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง แม้บางส่วนจะเป็นเรื่องเล่านิทาน แต่ก็บ่งบอกถึงสภาพการณ์ด้านต่าง ๆ ในช่วงเวลานั้นเป็นอย่างดี และเป็นแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ดำเนินกันมาหลายยุคสมัย

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2537). *อรัญคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2542). *ตำนานอรัญคธาตุ*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน ธนาคารไทยพาณิชย์.
- พจนีย์ เพ็งเปลี่ยน. (2553). *นิทานอรัญคธาตุ ฉบับหลวงพระบาง*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทหารผ่านศึก.
- พระเทพรัตนโมลี. (2537). *ประวัติย่อพระธาตุพนม*. พิมพ์ครั้งที่ 12. นครพนม : วัดพระธาตุพนม.
- พระพนมเจติยานุรักษ์. (2496). *อรัญคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม พิศดาร)*. พิมพ์ครั้งที่ 4. พระนคร: พ.พิทยาคาร.
- พระมหาสม สุนโน. (2522). *ประมวลเหตุการณ์พระธาตุพนมหักพังและการสร้างพระธาตุพนมองค์ใหม่*. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- สุรัชย์ ชินบุตร. (2559). อรัญคธาตุนิทานพุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลกฉบับอีสานล้านช้าง : การสืบทอดและการสร้างสรรค์. *วารสารไทยศึกษา*, 12(1), 1-34.
- สุรัชย์ ชินบุตรและคณะ. (2559). *อัตลักษณ์และการสืบทอดอำนาจของข้าโอกาสวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม*. ใน *พิธีถวายข้าวพืชมงคลและพิธีเสียค่าหัว*. นครพนม : มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- อุดร จันทวัน. (2547). *ศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมทาง พระพุทธศาสนาเรื่องอรัญคธาตุนิทาน : ภาษาทางศาสนา และอิทธิพลต่อสังคม*. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Charoen supakul, Anuwit. (1998). *Phra Thatpanom (In Thai) (Phra Thatpanom)*. 2nd ed. Bangkok : Kurusapa Press.